ISSN 3083-6654 (Print) ISSN 3083-6662 (Online)

UDC 821.161.2’05-3:373.5.091.214
doi: https://doi.org/10.15330/clid.3.2.187-208

СВІТ ДИТИНИ В ХУДОЖНЬОМУ ОСМИСЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ХІХСТ.: АНАЛІЗ МОДЕЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ І ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ 5–6 КЛАСІВ

THE CHILD’S WORLD IN THE ARTISTIC INTERPRETATION OF 19TH-CENTURY UKRAINIAN LITERATURE: AN ANALYSIS OF MODEL CURRICULA AND TEXTBOOKS FOR GRADES 5–6

Ольга Яблонська
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2200-6978

Тетяна Данилюк-Терещук
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9677-4929

Наталія Ліщук
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-0231-8856

Abstract. The article analyzes model curricula in Ukrainian literature and model curricula for the “Integrated Literature Course (Ukrainian and World Literature)” for Grades 5–6, as well as the corresponding textbooks. In particular, it examines how the theme of the child’s world in nineteenth-century Ukrainian literature is presented. It is observed that these are predominantly examples of short prose, focusing on a story from the life of an adolescent. The specific features of studying the problem-related and content-related aspects of the short stories *Vitrohon* (*Curious*) by I. Nechui-Levytskyi, *Ukrala* (*Stolen*) by B. Hrinchenko, and *Mii zlochyn* (*My crime*) by Ivan Franko are noted. The specific features of studying Olena Pchilka’s poem *Z hryndzholiatamy* (*With sledges*) and T. Shevchenko’s poem *Meni trynadtsiatyi mynalo* (*I Was Thirteen*) are examined. It is demonstrated that, despite the different temporal and sociocultural circumstances, the issues addressed in these works, particularly the attention to worldview factors and the idea of the value of childhood, remain relevant.

It is noted that familiarization with literary-scientific and popular-science literature as a type of children’s cognitive literature is proposed in Grade 5 in the model curriculum developed by V. Arkhypova, S. Sichkar, and S. Shylo. It is observed that the study of excerpts from

© Yablonska O., Danyliuk-Tereshchuk T., Lishchuk N., Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 2026.
CC BY Attribution 4.0 International

D. Krasytskyi's literary-biographical text *Dytynstvo Tarasa* (*Taras's Childhood*) is addressed only in O. Avramenko's textbook.

Attention is drawn to the fact that the model curriculum developed by T. Yatsenko and her co-authors proposes an excerpt from O. Ivanenko's literary-biographical work *Tarasovi shliakhy* (*Taras's paths*) for extracurricular reading in Grade 6, while in the textbook by T. Yatsenko, V. Pakharenko, and O. Slyzhuk, the work is studied in the thematic section "Childhood of prominent Ukrainians". For Grade 6 students following the model curriculum "Integrated Literature Course (Ukrainian and World Literature)" by T. Yatsenko and I. Tryhub, this excerpt from O. Ivanenko's work is included in the section "Lives of Outstanding Personalities".

It is noted that in the model curriculum by T. Yatsenko and I. Tryhub "Integrated Course of Literature (Ukrainian and Foreign) Grades 5–6" and in the textbook by T. Yatsenko, V. Pakharenko, I. Tryhub and O. Slyzhuk "Ukrainian and Foreign Literature" for Grade 5, the coherence of the issues of Mark Twain's works *The Adventures of Tom Sawyer* and I. Nechuy-Levytskyi *Vitrohon* (*Curious*) is traced.

The study establishes that accounts of writers' lives devote considerable attention to their childhood, particularly the formation of their worldview and the role of reading and education.

Attention is drawn to the fact that an important feature of the curricula and textbooks under consideration is the coordination of the study of historical-literary and theoretical-literary material.

The textbooks examine the specific features of tasks involving literary analysis (thematic and problem-related aspects; plot and composition; the specific features of versification; literary devices; lexical features, etc.), various creative tasks, and tasks of an intermedial nature. It is noted that some tasks invite learners to express their impressions and draw on their own experience.

Attention is drawn to the pressing issue of the style and content of school textbooks in Ukrainian literature.

Keywords: nineteenth-century Ukrainian literature, literary-biographical prose, the child's world, model curriculum in Ukrainian literature for Grades 5–6, model curriculum "Integrated Literature Course (Ukrainian and World Literature). Grades 5–6", Ukrainian literature textbook, Ukrainian and World Literature textbook; methodological aspects

ВСТУП

Психосоціальні чинники визначають специфіку всіх етапів дитинства. Світ дитини характеризується активним пізнанням – від сприйняття органами чуття до пізнання суті явищ, до спроб осягнути самого себе та у взаєминах з іншими дітьми чи дорослими, до намагань зрозуміти причини й наслідки вчинків, а також соціальні закономірності. Така тематика української літератури, без сумніву, є важливою для учнів 5–6 класів. Та й усім читачам вона дає можливість пізнати багатство уяви дитини, подивитися на світ її очима.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Тема дитинства – в центрі дослідницької уваги робіт, присвячених аналізу літератури для дітей. Т. Качак (2014), Л. Мацевко-Бекерська (2008), Б. Салюк (2013), О. Слижук (2018), О. Чепурна (2008), К. Якубовська-Кравчик (2020) та інші зверталися до цієї наукової проблеми на матеріалі творчості українських

письменників різних періодів. За редакцією К. Якубовської-Кравчик видано колективні монографії "Літературний образ дитинства в часи кризи XX–XXI ст." (2021) та "Дискурс непростого дитинства" (співредактор – Л. Стефановська) (2021).

У публікації Т. Яценко схарактеризовано актуальні дидактико-методичні вимоги до підручника як важливого інструмента навчального процесу (Яценко, 2018). І. Кошова проаналізувала модельні навчальні програми з української літератури 5–6 класів та підручники з української літератури для 5 класу, а також запропонувала методичні рекомендації щодо проведення уроку української літератури, присвяченого вивченню творчості Т. Шевченка (Кошова, 2024). О. Слоньовська наголосила на проблемах вивчення української літератури у школі, дослідила варіанти інтегрованого вивчення української літератури у старших класах (Слоньовська, 2026).

МЕТА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Маємо на меті простежити, як автори модельних навчальних програм з української літератури й модельних навчальних програм інтегрованих курсів літератур (української та зарубіжної), модельних навчальних програм інтегрованих мовно-літературних курсів (українська мова, українська та зарубіжні літератури) 5–6 класів активізували проблему світу дитини в українській літературі XIX ст. та як цей аспект реалізовано в шкільних підручниках для 5–6 класів.

У публікації використано описово-аналітичний метод із залученням потенціалу культурно-історичного та естетичного методів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Світ дитини – органічне середовище та внутрішній світ мрій і переживань учня 5–6 класів. Тому закономірно, що така тематика перебуває в полі зору авторів модельних навчальних програм цих класів. У структурі модельних навчальних програм виокремлено тематичні розділи / блоки.

У "Пояснювальній записці" програми "Українська література. 5–6 класи" для закладів загальної середньої освіти (авторський колектив: Т. О. Яценко, В. І. Пахаренко, О. А. Слижук, І. А. Тригуб, Т. Б. Качак, В. В. Кизилова, Л. М. Овдійчук, С. О. Дячок, В. М. Макаренко) зауважено, що в "рубриці 'Пропонований зміст навчального предмета' презентовано різножанрові твори класичної та сучасної української літератури, що відповідають віковим характеристикам та особливостям художнього сприймання молодших підлітків. Рубрика має рекомендаційний характер" (Яценко та ін., 2023а, с. 4).

У плануванні навчального матеріалу для 5 класу в тематичному розділі "Рідна природа" пропонується вивчати поезію Олени Пчілки "З ґринджолятами". Заплановано не тільки розповідь про авторку, а й про традиції

родини Косачів. Окрім тематичних аспектів, в аналізі твору зауважено відображення настроїв та почуттів (Яценко та ін., 2023а, с. 21). Під час вивчення поезії передбачено активізувати відомості з теорії літератури про пейзаж у літературному творі. Тематично спорідненими є завдання, які скеровують до мистецького контексту (МК).

Показовим є тематичний розділ "Світ дитинства", зокрема тут заплановано текстуальне вивчення таких творів літератури XIX ст., як "Вітрогон" І. Нечуя-Левицького та "Украла" Б. Грінченко (обидва оповідання – скорочено). Традиційно пропонується розглянути біографічну канву письменників і тематичні особливості творів. Примітно, що зауважено про педагогічну діяльність Б. Грінченка.

В аналізі оповідання І. Нечуя-Левицького виокремлено образ Василька, його дитинство, "внутрішній світ хлопчика, спрямованість його інтересів, формування характеру" (Яценко та ін., 2023а, сс. 24 – 25). Такі аспекти є особливо важливими для вікового сприйняття учнями 5 класу. Доречно активізовано теоретико-літературні поняття, необхідні в аналізі епічного тексту, зокрема *композиція* і *сюжет твору*. Тематика оповідання "Вітрогон" спонукає авторів програми провести паралелі до живопису М. Пимоненка ("Вечоріє", 1900). Логічним є також задум зіставити з текстами зарубіжних письменників, у яких зображено світ дитинства. Однак очікуваної конкретизації не запропоновано.

"Психологія вчинку Олександри. Ідея розуміння людської душі, співчуття, прощення" (Яценко та ін., 2023а, с. 25) – такі грані осмислення світу дитини передбачено в аналізі оповідання Б. Грінченка "Украла". Задумано також інтермедіальне прочитання: ілюстрації В. Євдокименка до видання 1988 р.

Примітно, що серед творів, які пропонуються для позакласного читання в тематичному розділі "Світ дитинства", є і текст XIX ст. – автобіографічне оповідання І. Франка "Малий Мирон" (Яценко та ін., 2023а, с. 26).

На основі цієї програми створено 4підручники для 5 класу за авторством: Т. Яценко, В. Пахаренка та О. Слижук; Т. Качак та О. Тебешевської; О. Калинич та С. Дячок; О. Борзенка. Навчальний матеріал у підручниках впорядковано в розділах, відповідних до програми.

У підручнику Т. Яценко, В. Пахаренка та О. Слижук вивчення поезії Олени Пчілки "З ґринджолятами" починається з пояснення невідомих сучасному школяреві слів та ознайомлення з текстом. Питання до твору не тільки змістові, а й звернені до досвіду учня ("Чи доводилося тобі грати у схожі ігри? Опиши свої емоції" (Яценко та ін., 2022, с. 129)). Всі запропоновані в програмі зразки образотворчого мистецтва представлено на сторінках підручника (Яценко та ін., 2022, с. 129; с. 132). Як і передбачено в програмі, пояснено літературознавчий термін *пейзаж* (Яценко та ін., 2022, с. 131).

Рубрика "Поміркуй" містить завдання різної складності: від визначення епітетів і порівнянь, які допомагають розкрити мотив твору ("Мотив вірша 'З

ґринджолятами’ – це радість, веселий захват дітей від зимових розваг” (Яценко та ін., 2022, с. 129)), способу римування до партитури поезії.

У рубриці “Літературознавчий клуб” презентовано розповідь про авторку, на початку якої зауважено: “Олена Пчілка – це псевдонім, тобто прибране ім’я. Чому саме таке? Дідусь письменниці мав свою пасіку. Маленька Оля любила спостерігати за бджілками, завжди захоплювалася їх працьовитістю, моторною вдачею” (Яценко та ін., 2022, с. 130). Джерело такого твердження віднаходимо в одній із автобіографій письменниці, яку “з слів Олени Пчілки записав і подав Т. Черкаський” до харківського видання її творів 1930 р.: “Одружившись та опорядивши куплену садибу, батько наш рішуче осівся в Гадячому. Старий домочок він перебудував, і вийшов зовсім порядний, досить просторий будинок. Був при будинку й садочок; дід по матері поставив, завізши з ‘Цяччиного хутора’, кілька вуликів. Ми, діти, геть уже пізніше дуже любили той садочок і ті вулики. А коли б хто хотів знати, то й свій письменницький псевдонім позичила я від тих добре мені знайомих пчілок” (Пчілка, 2024, с. 114). Однак в інших автобіографіях при згадці про дідову пасіку Олена Пчілка не пов’язує своє прибране ім’я з цим епізодом (Пчілка, 2024, с. 60; с. 189). Із автобіографічного нарису, відтвореного Л. Мірошниченко та А. Ріпенко (Пчілка, 2024, с. 187), зацитовано полтавський “краєвид, яким найбільше любила милуватись у дитинстві” майбутня письменниця (Яценко та ін., 2022, с. 132).

Важливо, що в розповіді про письменницю автори підручника наголосили на ставленні Олени Пчілки до тодішньої зросійщеної освіти. Закономірно, що згадується про її видавничий проєкт для дітей – журнал “Молода Україна”, а також про різножанрову творчість для дітей (Яценко та ін., 2022, сс. 130–131).

Вивчення оповідання І. Нечуя-Левицького “Вітрогон” доречно починається рубрикою “Мовна скарбниця”, тут активізовано значення фразеологізмів, які використав письменник у цьому творі. Однак поза увагою залишилися ще деякі фразеологізми (душі в собі не чую; ні на волос; не знав, де й очі діти) та маловживана лексика (сливе; пак; цяця; царина). Водночас пропонується робота зі словниками для з’ясування значення слова *вітрогон* та пошуку до нього синонімів (рубрика “Читай і досліджуй!”) (Яценко та ін., 2022, с. 183).

Завдання до тексту не тільки репродуктивного характеру, а й такі, що передбачають активне осмислення прочитаного, апеляцію до особистого досвіду. Особливу увагу звернено до почуттєво-емоційної сфери, зокрема пропонується пов’язати риси характеру та вчинки героя.

Вивчення нових літературознавчих термінів містить теоретичну та практичну частини. Презентовано в підручнику міжмистецький контекст не тільки запланованим обговоренням картини М. Пимоненка “Вечоріє”, а й полотен А. Куїнджі, К. Білокур. Представлені на сторінках підручника репродукції робіт сучасного білоруського художника В. Леонтовича (Яценко та

ін., 2022, с. 173) та російського живописця М. Богданова-Бєльського (Яценко та ін., 2022, с. 174) доречно замінити зразками вітчизняного та світового живопису.

У вступному слові до вивчення оповідання Б. Грінченка “Украла”, слушно зауважується, що “цей твір допоможе тобі розуміти ближніх своїх, відчувати чужий біль, навчить співчувати і допомагати тим, хто опинився у скрутному становищі” (Яценко та ін., 2022, с. 184). У рубриці “Поміркуй”, що супроводжує прочитання тексту, звертається увага на ставлення автора до Олександри, на висвітлення прагнення зрозуміти дівчину, її риси характеру та соціальні причини вчинку. Доречно сформульовано завдання віднайти портретні характеристики Олександри та Пріськи, простежити роль художньої деталі у вираженні внутрішнього світу героїнь. У проблематиці тексту слушно підмічено важливість учителя в тому, як змінилося ставлення дітей до вчинку Олександри.

Осібно – про низку питань, у яких звернено увагу на специфіку учнівської рецепції. Йдеться не тільки про враження, думки та почуття від окремих епізодів чи всього тексту чи від ілюстрацій В. Євдокименка, а й про проєкцію на аналогічні сучасні проблеми. Суттєвим є й позачасове питання: “Чи можна, на твою думку, судити про людину лише за одним її вчинком?” (Яценко та ін., 2022, с. 188). “Важливо пам’ятати, що тільки сміливі й самостійні у своїх міркуваннях люди можуть виступити на захист слабшого, пригнобленого, не допустити булінгу” (Яценко та ін., 2022, с. 190), – звучить як висновок.

Автори підручника поєднують теоретичний і практичний аспекти. Так, у рубриці “Літературознавчий клуб” висвітлено терміни *сюжет* і *композиція твору*, роль діалогів у пізнанні характерів персонажів, а в аналізі тексту пропонується скласти цитатний план, виокремивши епізоди сюжету.

Примітно, що в розповідях про обох прозаїків зауважується роль їхньої педагогічної діяльності в пізнанні світу дитини.

Певним доповненням до підручникового матеріалу слугує методичний посібник Т. Яценко та О. Слижук “Формування читацької грамотності учнів 5–6 класів на уроках української літератури”. Зокрема тут запропоновано різнопланові завдання до вивчення згаданих творів Олени Пчілки, І. Нечуя-Левицького та Б. Грінченка (Яценко & Слижук, 2023, сс. 90–91, с. 115, с. 126).

У підручнику Т. Качак та О. Тебешевської, порівняно з підручником за авторством Т. Яценко, В. Пахаренка та О. Слижук, презентовано детальніші розповіді про письменників, запропоновано більше різнопланових методичних рекомендацій. Так, зауважено про вплив батька та брата Михайла на формування світогляду Олени Пчілки, про любов до української етнографії, наголошується на важливості сімейної традиції Косачів святкувати роковини Т. Шевченка (Качак & Тебешевська, 2022, с. 144), висвітлено тематику пейзажних віршів письменниці (Качак & Тебешевська, 2022, с. 145). Пояснення

псевдоніма письменниці автори підручника подають за спогадами І. Косач-Борисової (Качак & Тебешевська, 2022, с. 148).

Доречними є звернені до учнів запитання під час розповіді про письменницю: “А сьогодні носіння вишиванки – це виклик, стан душі чи данина моді?” (Качак & Тебешевська, 2022, с. 144); “А, на вашу думку, приклад батьків і сімейні традиції є важливими?” (Качак & Тебешевська, 2022, с. 145).

У підручнику Т. Качак та О. Тебешевської детальніше подано пояснення поняття *пейзаж*, для візуалізації використано схему та репродукції картин художників Й. Бабінця, А. Збаранського та В. Черватюка (Качак & Тебешевська, 2022, сс. 145 – 146).

Презентуючи біографію І. Нечуя-Левицького, наголошується на ролі сім’ї у формуванні його світоглядних переконань: із творами Т. Шевченка “та історією України самотужки ознайомився з книжок у батьківській бібліотеці”, “навчався у школі, яку для селян у Стеблеві <...> організував його батько-священник” (Качак & Тебешевська, 2022, с. 185).

Під час вивчення оповідання “Вітрогон” значна увага приділяється таким теоретико-літературним поняттям, як *сюжет* і *композиція твору* (схема послідовності (Качак & Тебешевська, 2022, с.187); аналіз оповідання (Качак & Тебешевська, 2022, с. 187); завдання до твору (Качак & Тебешевська, 2022, сс. 191 – 192)).

У біографії Б. Грінченка детально висвітлено дитинство майбутнього письменника. Важливим є акцент авторів підручника: “Чи зауважили ви той факт, що більшість письменників / письменниць дуже рано вчаться читати, їхньою освітою займаються батьки, а одна із знакових книг для них – ‘Кобзар’ Т. Шевченка?” (Качак & Тебешевська, 2022, с. 193).

Примітно, що в запитаннях до оповідання Б. Грінченка “Украла” пропонуються різнопланові завдання: змістові (тема, сюжет, композиція; “Розгляньте ілюстрації до оповідання ‘Украла’ художника Василя Євдокименка. Які епізоди оповідання в них відтворено?” (Качак & Тебешевська, 2022, с. 198)), соціально-історичного характеру (порівняти образи Олександри та Пріськи, “зважаючи на умови життя й соціальне походження. Яким було життя дітей у XIX ст.?” (Качак & Тебешевська, 2022, с. 198); як зображено дітей на ілюстраціях В. Євдокименка), соціально-психологічного плану (завдання 7 і 8; увага до поняття *толерантність* (Качак & Тебешевська, 2022, с. 198)).

У підручнику передбачено можливість інтерактивної взаємодії, зокрема в рубриці “Цікаво знати” за допомогою QR-коду можна відвідати музеї письменників (Качак & Тебешевська, 2022, с. 148; с. 198).

Підручник Т. Качак та О. Тебешевської завершується практичними рекомендаціями з виразного читання (зокрема і з підготовки партитури) (Качак & Тебешевська, 2022, сс. 265 – 266) та покажчиком літературознавчих термінів

(Качак & Тебешевська, 2022, с. 267), який допомагає учням сформувати свій активний тезаурус для аналізу та осмислення текстів.

У підручнику О. Калинич та С. Дячок у розповіді про Олену Пчілку чимало уваги приділяється давньому роду Драгоманових, навчанню та вихованню у сім'ї Косачів. У поясненні псевдоніма автори підручника (Калинич & Дячок, 2022, с. 147) звертаються до однієї із автобіографій письменниці, яка увійшла до останнього прижиттєвого видання її творів. Важливо, що тут детально згадується про професійну реалізацію та громадську діяльність дітей Косачів (Калинич & Дячок, 2022, с. 147).

Низку навчально-методичних складників підручника зосереджено на розвитку логічного мислення та вмінні аналізувати, зокрема йдеться про опанування теоретико-літературними поняттями (художні тропи в поезії "З ґринджолятами"; схарактеризовано термін *пейзаж*; запропоновано ознайомитися з паспортом цього твору; активізовано поняття *рими*).

Привертають увагу завдання, звернені до досвіду учнів. Зрозуміло, що такі завдання тематично суголосні з поезією Олени Пчілки. Наприклад, питання про дозвілля учнів узимку, про їхній настрій під час ігор на свіжому повітрі та оздоровчий характер прогулянок; дітям пропонується також написати правила "безпечної гри в сніжки", "катання на санчатах", "катання на ковзанах" та "поділися цими правилами в соцмережі чи онлайн-групі класу" (Калинич & Дячок, 2022, с. 149). Думається, що більше, аніж створення регламентованих порад, учням сподобається інше завдання – організувати конкурс світлин зимового пейзажу (онлайн), до свого фото учасники мають обрати цитату із твору Олени Пчілки "З ґринджолятами" (Калинич & Дячок, 2022, с. 149).

У розповіді про письменника І. Нечуя-Левицького домінує прагнення показати живу людину зі своїм характером і вподобаннями. Однак такий підхід зовсім не передбачає висвітлення відомостей про літературну діяльність класика. Низка інтерактивних завдань пожвавлює сприйняття життєпису І. Нечуя-Левицького (Калинич & Дячок, 2022, с. 190). Після оповідання "Вітрогон" – чимало змістових питань (тема, сюжет і композиція, позасюжетні елементи); для цього використано схему-колаж, сюжетний ланцюжок, завдання на відповідність. Для з'ясування жанрових ознак оповідання пропонується звернутися до словника термінів, що знаходиться наприкінці підручника (Калинич & Дячок, 2022, с. 198).

Актуалізованою формою розвитку творчого потенціалу учнів є завдання створити Василькові сторінку та публікувати дописи про пригоди, а також світлини. Пропонується також скласти розповідь про дозвілля свого сучасника Василька (Калинич & Дячок, 2022, с. 198).

Розповідь про Б. Грінченка містить важливі відомості, що дозволяють зрозуміти світогляд письменника: любов до книжки, роль Шевченкового "Кобзаря" у формуванні національної ідентичності, педагогічна діяльність.

Традиційні змістового характеру питання подано після оповідання “Украла”. Окремі питання є пропозицією розмислу на морально-етичну тему, як в усній, так і в письмовій (“Прочитай твердження зі словників і дай письмову відповідь на запитання ‘Чи легко бути людяним?’”) формах (Калинич & Дячок, 2022, с. 205). Важливо, що здобувачам освіти нагадується про можливість звернення до “Служби у справах дітей” та до шкільного психолога. Новим типом завдань є створення таблиці SWOT-характеристики героїні оповідання Олександри (Калинич & Дячок, 2022, с. 205).

У підручнику О. Борзенка в лаконічній розповіді про Олену Пчілку увагу зосереджено на основних напрямах діяльності письменниці, її любові до українського фольклору та етнографії; підкреслюються україноцентричні світоглядні переконання у вихованні дітей (Борзенко, 2024, с. 185).

Вступні зауваги про пейзаж і його різновиди передують представленню поезії “З ґринджолятами”. Низка ілюстрацій вдало доповнює сприйняття настрою поезії. Питання в рубриці “Розмірковуємо над текстом твору” скеровані до розуміння вражень від прочитаного, до роздумів над роллю ілюстрацій, а також до особистісного досвіду учнів. Пошуковий характер мають питання рубрик “Досліджуємо самостійно” та “Шукаємо відповіді разом”, зокрема привертають увагу завдання про ліричного героя / героїню твору. Реконструювати свої спогади про зимові розваги, настрій і природу пропонується здобувачам освіти у формі есе (рубрика “Виявляємо творчі здібності”) (Борзенко, 2024, с. 189).

Аналогічні підходи до представлення життєпису письменника, як у це апробовано у висвітленні біографії Олени Пчілки, простежуються й у презентації І. Нечуя-Левицького. Переконані, що учнів зацікавить інформація про походження прибраного імені письменника: “Псевдонім Нечуй обрав на честь козацького полковника, героя народної ‘Думи про Нечуя’” (Борзенко, 2024, с. 235).

Перед вивченням оповідання “Вітрогон” доречно активізовано теоретико-літературні поняття *сюжету* та *композиції*, важливі в аналізі епічного твору (Борзенко, 2024, с. 236). Закономірно, що в питаннях до тексту домінують питання, пов’язані з образом головного героя. Розмірковуючи над проблемою “Як ми, сучасні читачі, можемо оцінити ставлення Василька до природи? ” (Борзенко, 2024, с. 247), учням можна скористатися “Хмаринкою-підказкою”, де дібрано варіанти оцінної лексики.

Висвітлюючи важливі віхи біографії Б. Грінченка, в підручнику зауважено про його учительську працю, літературну та фольклористичну діяльність, очільництво товариства “Просвіта”, підготовку навчальних видань і словника української мови (Борзенко, 2024, с. 248).

Міркування про оповідання “Украла” розпочинаються питанням про враження від тексту. Зауважено також пізнавальний чинник твору (“Що ви дізналися з твору про народну школу? Скільки учнів у класі? Якого вони віку?”

(Борзенко, 2024, с. 254)). Чимало питань зорієнтовано на знання змісту тексту (наприклад, переказ епізодів). Важливими є зауважені в питаннях морально-етичні та виховні аспекти оповідання.

У програмі Т. Яценко та колективу співавторів для 6 класу твори XIX ст. про світ дитини та тексти про дитинство авторів цього століття презентовано тільки для позакласного читання. Так, в багато представленому тематичному розділі "Різдвяні дива" (4 прозові твори XX ст. для текстуального вивчення) – оповідання Олени Пчілки "Сосонка" (Яценко та ін., 2023a, с. 43), в тематичному розділі "Дитинство видатних українців" – розділ "Чорний шлях" із біографічного тексту про Т. Шевченка "Тарасові шляхи" за авторством О. Іваненко (Яценко та ін., 2023a, с. 52).

На відміну від більшості підручників, Т. Яценко та співавтори представили вивчення тексту, запропонованого у програмі для позакласного читання. Так, у розділі "Дитинство видатних українців" подано уривок із твору О. Іваненко "Тарасові шляхи". Доречними є пояснення значень слів у рубриці "Мовна скарбничка" (Яценко та ін., 2023b, с. 190, с. 194). Українські прислів'я та приказки про хату, а також про господиню, як і візуальні образи, влучно доповнюють розповідь про дитинство поета. Шевченків розмисел "В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля" також став зразком народної мудрості, однак у підручнику помилково подано іншу хронологічну послідовність (Яценко та ін., 2023b, с. 193).

У питаннях до біографічного тексту слушно активізовано лірику Т. Шевченка. У розповіді про авторку наголошується, що над романом про Кобзаря вона "працювала близько 20років, ретельно досліджуючи архівні матеріали про Кобзаря, мандруючи місцями його перебування" (Яценко та ін., 2023b, с. 198). Чимало пізнавальної інформації міститься в рубриці "У колі мистецтв" (Яценко та ін., 2023b, с. 199).

У "Пояснювальній записці" модельної навчальної програми В. П. Архипової, С. І. Січкар, С. Б. Шило зауважено, що "кожен змістовий блок містить перелік **текстів для обов'язкового вивчення** та **варіативні твори**, які можна розглядати додатково, за вибором учителя, наявністю часу або самостійно" (Архипова та ін., 2021, с. 3).

У 5 класі в розділі 3 "Від казки до книги буття" виокремлено тему "Книжка вчить, як у світі жить", одна з підтем якої – "Науково-художня та науково-популярна література як різновид дитячої пізнавальної літератури. (загальне ознайомлення)". У переліку запропонованих тут варіативних творів, з-поміж яких учитель обирає 2–3, є такі, що допомагають сформувати уявлення про світ дитини XIX ст. Зокрема це фрагменти з художньо-біографічного тексту "Дитинство Тараса" за авторством Д. Красицького, нащадка роду Кобзаря, та уривки з автобіографічного оповідання І. Франка "У кузні" (Архипова та ін., 2021, с. 16).

На основі цієї програми створено такі підручники для 5 класу: О. Авраменка; В. Архипової, С. Січкар та С. Шило; В. Заболотного, О. Заболотного, О. Слоньовської та І. Ярмульської.

У підручнику О. Авраменка представленню уривків із твору Д. Красицького "Дитинство Тараса" передує інформація про науково-популярну та науково-художню літературу (Авраменко, 2022, с. 271). Після тексту – питання за змістом твору, а також письмове завдання – написати "есе на основі вражень від оповідання Д. Красицького та картини Т. Шевченка 'Місячна ніч на Кос-Аралі'" (Авраменко, 2022, с. 274). Репродукцію роботи Т. Шевченка та довідкову інформацію про неї подано на сторінках підручника (Авраменко, 2022, сс. 273 – 274).

У двох інших підручниках – В. Архипової, С. Січкар та С. Шило (2022); В. Заболотного та співавторів (2022) – обрано інші художньо-біографічні тексти.

У плануванні навчального матеріалу для 6 класу автори згаданої програми не звертаються до потенціалу проблеми світу дитини в українській літературі XIX ст.

У "Пояснювальній записці" модельної навчальної програми М. Чумарної та Н. Пастушенко наголошується на раціональному поєднанні літературної традиції "з текстами сучасної молодіжної літератури" (Чумарна & Пастушенко, 2021, с. 4).

У 5 класі тематичний блок "Україна – найдорожчий скарб" містить поетичний твір Т. Шевченка "У нашім раї на землі" (уривок до слів "Щасливая"). Тут активізовано тему "материнства та жіночого щастя" й "образ матері" (Чумарна & Пастушенко, 2021, с. 21). Поза запропонованим уривком тексту – авторське осмислення долі покритки й байстрюка в патріархальному суспільстві.

Однак у підручнику за авторством упорядників програми в цьому розділі представлено інші твори (Чумарна & Пастушенко, 2022, сс. 187–197). У підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської, як і передбачено програмою, подано відповідний уривок із твору Т. Шевченка "У нашім раї на землі" й увагу зосереджено на образі матері (Коваленко & Бернадська, 2022, с. 246).

У тематичному блоці з промовистою метафоричною назвою "Народжені для весни духу" (6 клас) програми М. Чумарної та Н. Пастушенко пропонуються для вивчення твори класиків української літератури Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки та зразки народного гумору "про вільну вдачу та гострий гумор Тараса Шевченка" (Чумарна & Пастушенко, 2021, с. 34). Примітно, що в аналізі автобіографічної поезії Т. Шевченка "Мені тринадцятий минало" зауважено такі проблемно-тематичні аспекти: "Плекання волі до життя, поєднання внутрішньої сили із тонкою вразливістю. Світ дитячих мрій і захоплень у поезії Тараса Шевченка. Образ ліричного героя" (Чумарна & Пастушенко, 2021, сс. 33–34).

Чи не найбільше відповідає означеній проблемі тематичний блок “Світ дитини очима українських письменників”. Із класичної літератури тут пропонується тільки один текст – оповідання І. Франка “Мій злочин”. Зокрема зауважено таку актуальну проблематику, як “проблеми дитячого егоїзму, жорстокості до природи. Розкаювання і неможливість виправити свою помилку” (Чумарна & Пастушенко, 2021, с. 34).

Примітно, що автори програми в цьому блоці, як і в багатьох інших, наголошують на потребі активізації підрубрики “Життєві цінності – ЖЦ”. Проблематика оповідання І. Франка “Мій злочин” спонукає осмислити поняття самокритичності (Чумарна & Пастушенко, 2021, с. 35).

У підручнику М. Чумарної та Н. Пастушенко презентовано згадані у програмі розділи. Закономірно, що поезія Т. Шевченка “Мені тринадцятий минало” супроводжується вступним словом про значення письменника, якого вважають “духовним ‘батьком’ української нації” (Чумарна & Пастушенко, 2023b, с. 170). Зазвичай у підручниках (і підручник М. Чумарної та Н. Пастушенко – не виняток) цей автобіографічний твір ілюструється роботою І. Їжакевича “Мені тринадцятий минало” (Чумарна & Пастушенко, 2023b, с.171). Наявність цього зразка живописної шевченкіани зумовила завдання – створити розповідь за картиною (Чумарна & Пастушенко, 2023b, с.172). Автори підручника пропонують також пошукові завдання, пов’язані з біографією письменника, не оминають і питання змістового характеру. Пізнати світ дитини допомагає завдання дослідити, “як автор змальовує настрої ліричного героя. Які художні засоби допомагають нам уявити зміни у його почуттях, емоційному стані? ” (Чумарна & Пастушенко, 2023b, с. 172).

“Він цінував правду життя” – так називається в підручнику розповідь про І. Франка (Чумарна & Пастушенко, 2023b, сс. 179–180). Після тексту “Мій злочин” доречними є пояснення діалектних слів, історизмів; правда, чомусь до цієї категорії віднесено лексему *мушля*. Питання до оповідання дуже різнопланові, вони стосуються і особистісного досвіду учня, і роздумів про ставлення до героя оповідання, і сприйняття психологічних аспектів наратології, і майстерності автора. Важливо, що актуалізується проблема ставлення до тварин, розуміння відчуттів птахів і звірів. Пропонується апробувати і свої творчі вміння в написанні оповідання чи роздуму, якщо учневі доводилось пережити аналогічне; задум такої розповіді – полегшити переживання (Чумарна & Пастушенко, 2023b, с. 187).

У підручнику Л. Коваленко та Н. Бернадської в питаннях до поезії Т. Шевченка “Мені тринадцятий минало” значну увагу приділено ролі біографії письменника. Доречно скеровано до категорій *ліричний герой* та *автор*. Окремі питання покликані з’ясувати роль пейзажу в розкритті емоційного стану ліричного героя. Роботу з текстом демонструють завдання виписати художні засоби та ключові слова до цієї поезії (Коваленко & Бернадська, 2023, с. 199). Питання “Хто виявив чуйність до хлопчика, повернув йому душевну

рівновагу?" має продовження в особистісному характері наступного: "Чи були в тебе ситуації, коли ти зміг / змогла розрадити когось у тяжку хвилину?" (Коваленко & Бернадська, 2023, с. 199).

У рубриці "Твої літературні проєкти" міститься чимало пізнавальної інформації про термін *присвята,* а також подано висновки дослідників про те, що поезію "Мені тринадцятий минало" присвячено О. Коваленко (Коваленко & Бернадська, 2023, с. 199). У завданні рубрики "Література в колі мистецтв" пропонується розглянути "репродукції двох картин на одну тему" – І. Їжакевича "Тарас Шевченко-пастух" і М. Пимоненка "Вечоріє" – та усно описати ту роботу, яка більше вразила (Коваленко & Бернадська, 2023, с. 200).

У міркуваннях до тексту І. Франка "Мій злочин" можна виокремити такі групи завдань: 1) відтворення емоцій читача; 2) пейзаж у творі, ілюстрації здобувача освіти; 3) переживання героя твору та пташки; 4) робота з текстом (пояснення назви; тема, основна думка; художні засоби; серед домашніх завдань (на вибір) пропонується скласти план оповідання) (Коваленко & Бернадська, 2023, сс. 21 –217). Розвитку мовлення сприятимуть такі варіанти домашнього завдання, як скласти запитання та усно відповісти на них; написати твір-роздум на тему "Чи можна виправити свої помилки?" (Коваленко & Бернадська, 2023, с. 217).

Автори модельних навчальних програм інтегрованих курсів для 5–6 класів також звертаються до української літератури XIX ст., зокрема до текстів, у яких осмислено світ дитини.

Так, Т. Яценко та І. Тригуб у модельній навчальній програмі "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)" у 5 класі рекомендують вивчати оповідання І. Нечуя-Левицького "Вітрогон". На передньому плані – образ Василька, його внутрішній світ і формування характеру (Яценко & Тригуб, 2023, с.32). У програмі цей текст доречно пропонується вивчати після повісті Марка Твена "Пригоди Тома Сойєра". Серед текстів, призначених для позакласного читання, є і зразки української прози XIX ст., в центрі уваги яких непростий світ переживань і вчинків дитини ("Украла" Б. Грінченка, "Малий Мирон" І. Франка) (Яценко & Тригуб, 2023, с. 34).

У підручнику Т. Яценко, В. Пахаренка, І. Тригуб та О. Слижук "Література українська та зарубіжна" (Ч. 2) для 5 класу під час вивчення оповідання І. Нечуя-Левицького "Вітрогон" пропонуються аналогічні завдання, що й у підручнику цих авторів з української літератури для учнів цього класу (змістові; мова твору; звернення до особистого досвіду; інтермедіальні аспекти). Окрім того, рекомендовано поміркувати над порівняльно-типологічними питаннями, йдеться про зіставлення з повістю Марка Твена "Пригоди Тома Сойєра" (порівняльна характеристика головних героїв; думка про загальнолюдські цінності) (Яценко та ін., 2024, с. 97).

Для учнів 6 класу програми Т. Яценко та І. Тригуб "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи" в тематичному розділі

“Різдвяні дива” з літератури XIX ст. рекомендовано “Різдвяну пісню в прозі” Ч. Дікенса (Яценко & Тригуб, 2023, с. 52), а для позакласного читання – “Дівчинку з сірниками” Г. К. Андерсена та “Сосонку” Олени Пчілки (Яценко & Тригуб, 2023, с. 55). Як бачимо, проблематика названих текстів української та зарубіжної літератур значною мірою суголосна.

Примітно, що першим текстом тематичного розділу “Життя видатних особистостей” є художньо-біографічний твір О. Іваненко “Тарасові шляхи” (розділ “Чорний шлях”). Це текст про дитинство Т. Шевченка, тут створено “образ допитливого й розумного хлопчика Тараса” (Яценко & Тригуб, 2023, сс. 64 – 65).

У підручнику Т. Яценко, В. Пахаренка, І. Тригуб та О. Слижук “Література українська та зарубіжна” (Ч. 2) для 6 класу навчальний матеріал про роман О. Іваненко “Тарасові шляхи” (Яценко та ін., 2023b, сс. 126 – 136) ідентичний тому, що є в підручнику “Українська література” цих авторів для 6 класу.

Оповідання І. Франка “Мій злочин” пропонується для вивчення в 6 класі (розділ “Неповторний світ дитинства”) модельної навчальної програми М. Чумарної та Н. Пастушенко “Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи” для закладів загальної середньої освіти (Чумарна & Пастушенко, 2023, с. 31).

І. Старагіна та колектив співавторів модельної навчальної програми “Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5–6 класи” для закладів загальної середньої освіти в 5 класі в тематичному розділі з промовистою назвою “На шляху до успіху” також скеровують до прози І. Франка (оповідання “Олівець” та “Малий Мирон”) (Старагіна та ін., 2021, с. 40).

І наостанок принагідно про актуальну проблему мови підручників. У полемічному дописі О. Ісаюк гостро розкритикувала надмірну пафосність і шаблонність підручників з української літератури (Ісаюк, 2023). Але, окрім стилістики, не менш важливими є й факти, які засвідчують патріотичне виховання в родині майбутнього письменника, святкування Шевченкових днів, раннє знайомство з “Кобзарем”. То хіба їх треба навмисне оминати? Безумовно, краще згадати конкретний випадок, ситуацію, аніж подавати загальні фрази.

ВИСНОВОК

Як засвідчив аналіз модельних навчальних програм і підручників для 5–6 класів, світ дитини в художньому осмисленні української літератури XIX ст. презентовано нечисленними класичними текстами. Переважно це зразки малої прози, в центрі уваги яких – розповідь про історію з життя підлітка (І. Нечуй-Левицький, Б. Грінченко, І. Франко). Такі змістові аспекти в тій чи іншій мірі близькі й теперішньому поколінню дітей. Поезія Олени Пчілки “З ґринджолятами” відкриває сучасним школярам зимові розваги й щирі емоції

маленьких українців, сучасників авторки. Вивчення автобіографічної поезії Т. Шевченка “Мені тринадцятий минало” передбачає увагу не тільки до життєпису письменника, а й до емоційного світу дитини. Попри інші часові соціокультурні обставини, проблематика творів, зокрема увага до світоглядних чинників, думка про цінність дитинства, залишається актуальною.

Ознайомлення з науково-художньою та науково-популярною літературою як різновидом дитячої пізнавальної літератури пропонується в 5 класі в модельній навчальній програмі В. Архипової, С. Січкар та С. Шило. Вивчення уривків із художньо-біографічного тексту Д. Красицького “Дитинство Тараса” розглядається тільки в підручнику О. Авраменка. У програмі Т. Яценко та колективу співавторів у 6 класі для позакласного читання пропонується уривок із художньо-біографічного твору О. Іваненко “Тарасові шляхи”. У підручнику Т. Яценко, В. Пахаренка та О. Слижук цей текст вивчається в тематичному розділі “Дитинство видатних українців”. Для учнів 6 класу програми Т. Яценко та І. Тригуб “Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)” цей уривок із твору О. Іваненко розглядається в розділі “Життя видатних особистостей”.

У модельній навчальній програмі Т. Яценко та І. Тригуб “Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи” й у підручнику Т. Яценко, В. Пахаренка, І. Тригуб та О. Слижук “Література українська та зарубіжна” для 5 класу простежується суголосність проблематики творів Марка Твена “Пригоди Тома Сойєра” і І. Нечуя-Левицького “Вітрогон”.

Закономірно, що в розповідях про письменників значна увага приділяється їхньому дитинству, зокрема формуванню світогляду, ролі читання та освіти.

Важливим чинником розглянутих програм і підручників є узгодженість вивчення історико-літературного та теоретико-літературного матеріалів.

Окрім усталених завдань з аналізу художнього твору (проблемно-тематичні особливості; сюжет і композиція; специфіка віршування; художні засоби; особливості лексики та ін.), здобувачам освіти пропонується висловити свої враження, актуалізувати свій досвід. Активно використовуються різнопланові творчі завдання. Серед важливих методичних прийомів – використання інтермедіальних практик, які уможливлюють осягнення мистецьких зв’язків.

Conflict of interest: The authors declare no conflict of interest.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

Авраменко, О. (2022). *Українська література*: *підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти*. Грамота. https://shkola.in.ua/2645-ukrainska-literatura-5-klas-avramenko.html

Архипова, В. П., Січкар, С. І., & Шило, С. Б. (2021). *Модельна навчальна програма "Українська література. 5–6 класи" для закладів загальної середньої освіти*. https://surl.li/fddsqw

Архипова, В. П., Січкар, С. І., & Шило, С. Б. (2022). *Українська література*: *підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти*. Букрек. https://shkola.in.ua/2646-ukrainska-literatura-5-klas-arkhypova-2022.html

Борзенко, О. І. (2024). *Українська література*: *підруч. для 5 кл. закл. загал. серед. освіти*. Ранок. https://portfel.info/pidruchnyky/5-klas/ukrainska-literatura-05/borzenko-2024-rik/

Заболотний, В. В., Заболотний, О. В., Слоньовська, О. В., & Ярмульська, І. В. (2022). *Українська література*: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Літера ЛТД. https://shkola.in.ua/2648-ukrainska-literatura-5-klas-zabolotnyi-2022.html

Ісаюк, Олеся (2023). Цікава українська література. *Zbruc*. https://zbruc.eu/node/116488

Калинич, О., & Дячок, С. (2022). *Українська література*: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Астон.

Качак, Т. Б. (2014). Дискурс дитинства у сучасній українській прозі для дітей та юнацтва: рецептивно-естетичний аспект. У *Метаморфози в сучасній українській літературі* (сс. 300–314). https://surl.li/rpiuhc

Качак, Т., & Тебешевська, О. (2022). *Українська література 5 клас*: *підруч. для закладів загальної середньої освіти.* Академія. https://shkola.in.ua/2650-ukrainska-literatura-5-klas-kachak-2022.html

Коваленко, Л. Т., & Бернадська, Н. І. (2023). *Українська література*: *підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти.* Освіта.https://shkola.in.ua/2855-ukrainska-literatura-6-klas-kovalenko.html

Коваленко, Л., & Бернадська, Н. (2022). *Українська література*: *підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти.* Освіта. https://pidruchnik.com/1683-5_ukrlit_kovalenko.html

Кошова, І. О. (2024). Тарас Шевченко: рецепція в школі. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки,* 3 (210), 165 – 170. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-24

Мацевко-Бекерська, Л. (2008). Дитинство як етичний феномен: інтрадієгетичний наратив у просторі дитячого тексту (на матеріалі української малої прози кінця XIX – початку XX ст.). *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*, 9, 104–111.

Пчілка, О. (2024). *Зібрання творів*: у 12 т. Т. 8. Спогади. Літературні портрети. Бук-Друк.

Салюк, Б. А. (2013). *Perpetuum mobile дитячої літератури: типологія традиційних образів дитини-бешкетника*. ЛАНДОН-XXI. https://surl.li/gteocb

Слижук, О. (2018). Трагедія війни очима дитини в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва. *Літератури світу: поетика, ментальність і духовність,* 11, 223 – 230. https://journal.kdpu.edu.ua/world_lit/uk/article/view/2073/1918

Слоньовська, О. (2026). Нові програми з української літератури для середніх і старших класів. *Освітні обрії*, 62, 1, 56 – 61. https://doi.org/10.15330/obrii.62.2.46-51

Старагіна, І. П., Новосьолова, В. І., Терещенко, В. М., Романенко, Ю. О., Блажко, М. Б., Ткач, П. Б., Панченков, А. О., & Волошенюк, О. В. (2021). *Модельна навчальна програма "Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжні літератури). 5–6 класи" для закладів загальної середньої освіти*. https://surl.li/kobzjx

Чумарна, М. І., & Пастушенко, Н. М. (2023а). *Модельна навчальна програма "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5-6 класи" для закладів загальної середньої освіти*. https://surl.li/ziifwy

Чумарна, М. І., & Пастушенко, Н. М. (2021). *Модельна навчальна програма "Українська література. 5–6 класи" для закладів загальної середньої освіти.* https://surl.li/lsrptf

Чумарна, М. І., & Пастушенко, Н. М. (2022). *Українська література: підручник для 5 кл. закладів загальн. середн. освіти*. Навчальна книга – Богдан. https://shkola.in.ua/2652-ukrainska-literatura-5-klas-chumarna-2022.html

Чумарна, М. І., & Пастушенко, Н. М. (2023b). *Українська література: підручник для 6 кл. закладів загальн. середн. освіти*. Навчальна книга – Богдан. https://shkola.in.ua/2856-ukrainska-literatura-6-klas-chumarna-2023.html

Чепурна, О. В. (2008). *Дискурс дитини у прозі українських письменників-шістдесятників (Гр. Тютюнник, В. Близнець, Є. Гуцало)*: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Кіровоград. держ. пед. ун-т ім.Володимира Винниченка. Кіровоград.

Якубовська-Кравчик, К. (2020). Дитинство у контексті історії, *Слово і Час*, 1, 51 – 61. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.01.51-61

Якубовська-Кравчик, К. (Ред.) (2021). *Літературний образ дитинства в часи кризи XX–XXIст.* Видавництво Варшавського університету.

Якубовська-Кравчик, К., & Стефановська, Л. (Ред.) (2021). *Дискурс непростого дитинства*. Видавництво Варшавського університету. https://www.researchgate.net/publication/371781585_Diskurs_neprostogo_ditinstva

Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., Слижук, О. А, Тригуб, І. А., Качак, Т. Б., Кизилова, В. В., Овдійчук, Л. М., Дячок, С. О., & Макаренко, В. М. (2023a). *Модельна навчальна програма "Українська література. 5–6 класи" для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року)*. https://surl.li/zvasfp

Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., & Слижук, О. А. (2022). *Українська література:* підруч. для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Освіта. https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/5_ukrlit_yacenko_2022.pdf

Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., & Слижук, О. А. (2023b). *Українська література:* підруч. для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Освіта. https://shkola.in.ua/2857-ukrainska-literatura-6-klas-yatsenko-2023.html

Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., Тригуб, І. А., & Слижук, О. А. (2024). *Література (українська та зарубіжна):* підруч. інтегр. курсу для 5 класу закладів загальної середньої освіти: у 2 ч. Ч. 2. Освіта. https://shkola.in.ua/2644-literatura-ukrainska-ta-zarubizhna-5-klas-yatsenko-2022-ch-2.html

Яценко, Т. О., Пахаренко, В. І., Тригуб, І. А., & Слижук, О. А. (2023c). *Література (українська та зарубіжна):* підруч. інтегр. курсу для 6 класу закладів загальної середньої освіти: у 2 ч. Ч. 2. Освіта. https://shkola.in.ua/2850-literatura-ukrainska-ta-zarubizhna-6-klas-yatsenko-2023.html

Яценко, Т. О. (2018). Підручник української літератури в контексті завдань Нової української школи. *Проблеми сучасного підручника*, 20, 551 – 559. https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/259/272

Яценко, Т. О., & Слижук, О. А. (2023). *Формування читацької грамотності учнів 5–6класів на уроках української літератури*. Педагогічна думка. https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057521.pdf

Яценко, Т. О., & Тригуб, І. А. (2023). *Модельна навчальна програма "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи" для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року)*. https://surl.li/kucpyh

REFERENCES

Avramenko, O. (2022). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Hramota. https://shkola.in.ua/2645-ukrainska-literatura-5-klas-avramenko.html [in Ukrainian].

Arkhypova, V. P., Sichkar, S. I., & Shylo, S. B. (2021). *Modelna navchalna prohrama "Ukrainska literatura. 5–6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model Curriculum "Ukrainian Literature. Grades 5–6" for General Secondary Education Institutions]. https://surl.li/fddsqw [in Ukrainian].

Arkhypova, V. P., Sichkar, S. I., & Shylo, S. B. (2022). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Bukrek. https://shkola.in.ua/2646-ukrainska-literatura-5-klas-arkhypova-2022.html [in Ukrainian].

Borzenko, O. I. (2024). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Ranok. https://portfel.info/pidruchnyky/5-klas/ukrainska-literatura-05/borzenko-2024-rik/ [in Ukrainian].

Zabolotnyi, V. V., Zabolotnyi, O. V., Slonovska, O. V., & Yarmulska, I. V. (2022). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Litera LTD. https://shkola.in.ua/2648-ukrainska-literatura-5-klas-zabolotnyi-2022.html [in Ukrainian].

Isaiuk, Olesia (2023). Tsikava ukrainska literatura [Interesting Ukrainian Literature]. *Zbruc.* https://zbruc.eu/node/116488 [in Ukrainian].

Kalynych, O., & Diachok, S. (2022). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Aston [in Ukrainian].

Kachak, T. B. (2014). Dyskurs dytynstva u suchasnii ukrainskii prozi dlia ditei ta yunatstva: retseptyvno-estetychnyi aspekt [The Discourse of Childhood in Contemporary Ukrainian Prose for Children and Young Adults: The Receptive-Aesthetic Aspect]. In *Metamorfozy v suchasnii ukrainskii literaturi* [Metamorphoses in Contemporary Ukrainian Literature] (pp. 300 – 314). https://surl.li/rpiuhc [in Ukrainian].

Kachak, T., & Tebeshevska, O. (2022). *Ukrainska literatura 5 klas* [Ukrainian Literature Grade 5]. Akademiia. https://shkola.in.ua/2650-ukrainska-literatura-5-klas-kachak-2022.html [in Ukrainian].

Kovalenko, L. T., & Bernadska, N. I. (2023). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Osvita. https://shkola.in.ua/2855-ukrainska-literatura-6-klas-kovalenko.html [in Ukrainian].

Kovalenko, L., & Bernadska, N. (2022). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Osvita. https://pidruchnik.com/1683-5_ukrlit_kovalenko.html [in Ukrainian].

Koshova, I. O. (2024). Taras Shevchenko: retseptsiia v shkoli [Taras Shevchenko: Reception in School]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky* [Research Notes. Series: Philological Sciences], 3 (210), 165 – 170. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-210-24 [in Ukrainian].

Matsevko-Bekerska, L. (2008). Dytynstvo yak etychnyi fenomen: intradiiehetychnyi naratyv u prostori dytiachoho tekstu (na materiali ukrainskoi maloi prozy kintsia XIX – pochatku XX st.) [Childhood as an Ethical Phenomenon: An Intradiegetic Narrative in the Space of Children's Text (Based on Ukrainian Short Prose of the Late 19th and Early 20th Centuries)]. *Ukrainska mova y literatura v serednikh shkolakh, himnaziiakh, litseiakh ta kolehiumakh* [Ukrainian Language and Literature in Secondary Schools, Gymnasiums, Lyceums, and Collegiums], 9, 104–111 [in Ukrainian].

Pchilka, O. (2024). *Zibrannia tvoriv* (T. 1–12) [Collected Works (Vol. 1–12)]. T. 8. Spohady. Literaturni portrety [Memoirs. Literary Portraits]. Buk-Druk [in Ukrainian].

Saliuk, B. A. (2013). *Perpetuum mobile dytiachoi literatury: typolohiia tradytsiinykh obraziv dytyny-beshketnyka* [The Perpetuum Mobile of Children's Literature: A Typology of Traditional Images of the Mischievous Child]. LANDON-XXI. https://surl.li/gteocb [in Ukrainian].

Slyzhuk, O. (2018). Trahediia viiny ochyma dytyny v suchasnii ukrainskii prozi dlia ditei ta yunatstva [The Tragedy of War Through the Eyes of a Child in Contemporary Ukrainian Prose for Children and Young Adults]. *Literatury svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist* [World Literatures: Poetics, Mentality, and Spirituality], 11, 223 – 230. https://journal.kdpu.edu.ua/world_lit/uk/article/view/2073/1918 [in Ukrainian].

Slonovska, O. (2026). Novi prohramy z ukrainskoi literatury dlia serednikh i starshykh klasiv [New Ukrainian Literature Curricula for Middle and Upper Secondary Grades]. *Osvitni obrii* [Educational Horizons], 62, 1, 56 – 61. https://doi.org/10.15330/obrii.62.2.46-51 [in Ukrainian].

Starahina, I. P., Novosolova, V. I., Tereshchenko, V. M., Romanenko, Yu. O., Blazhko, M. B., Tkach, P. B., Panchenkov, A. O., & Volosheniuk, O. V. (2021). *Modelna navchalna prohrama "Intehrovanyi movno-literaturnyi kurs (ukrainska mova, ukrainska ta zarubizhni literatury). 5–6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model Curriculum "Integrated Language and Literature Course (Ukrainian Language, Ukrainian and World Literatures). Grades 5–6" for General Secondary Education Institutions]. https://surl.li/kobzjx [in Ukrainian].

Chumarna M. I., & Pastushenko N. M. (2023a). *Modelna navchalna prohrama "Intehrovanyi kurs literatur (ukrainskoi ta zarubizhnoi). 5-6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model Curriculum "Integrated Literature Course (Ukrainian and World Literature). Grades 5–6" for General Secondary Education Institutions]. https://surl.li/ziifwy [in Ukrainian].

Chumarna M. I., & Pastushenko N. M. (2021). *Modelna navchalna prohrama "Ukrainska literatura. 5–6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model Curriculum "Ukrainian Literature. Grades 5–6" for General Secondary Education Institutions]. https://surl.li/lsrptf [in Ukrainian].

Chumarna M. I., & Pastushenko N. M. (2022). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Navchalna knyha – Bohdan. https://shkola.in.ua/2652-ukrainska-literatura-5-klas-chumarna-2022.html [in Ukrainian].

Chumarna M. I., & Pastushenko N. M. (2023b). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Navchalna knyha – Bohdan. https://shkola.in.ua/2856-ukrainska-literatura-6-klas-chumarna-2023.html [in Ukrainian].

Chepurna, O. V. (2008). *Dyskurs dytyny u prozi ukrainskykh pysmennykiv-shistdesiatnykiv (Hr. Tiutiunnyk, V. Blyznets, Ye. Hutsalo)* [The Discourse of the Child in the Prose of Ukrainian Sixtiers Writers (Hr. Tiutiunnyk, V. Blyznets, Ye. Hutsalo)]. Kirovohrad [in Ukrainian].

Yakubovska-Kravchyk, K. (2020). Dytynstvo u konteksti istorii [Childhood in the Context of History], *Slovo i Chas* [Word and Time], 1, 51 – 61. https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.01.51-61 [in Ukrainian].

Yakubovska-Kravchyk, K. (Ed.) (2021*). Literaturnyi obraz dytynstva v chasy kryzy XX–XXI st.* [The Literary Image of Childhood in Times of Crisis in the 20th–21st Centuries]. Vydavnytstvo Varshavskoho universytetu [in Ukrainian].

Yakubovska-Kravchyk, & K., Stefanovska, L. (Eds.) (2021). *Dyskurs neprostoho dytynstva* [The Discourse of a Difficult Childhood]. Vydavnytstvo Varshavskoho universytetu. https://www.researchgate.net/publication/371781585_Diskurs_neprostogo_ditinstva [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O., Pakharenko, V. I., Slyzhuk, O. A, Tryhub, I. A., Kachak, T. B., Kyzylova, V. V., Ovdiichuk, L. M., Diachok, S. O., & Makarenko, V. M. (2023a). *Modelna navchalna prohrama "Ukrainska literatura. 5–6klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u redaktsii 2023 roku)* [Model Curriculum "Ukrainian Literature. Grades 5–6" for General Secondary Education Institutions (2023 Edition)]. https://surl.li/zvasfp [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O., Pakharenko, & V. I., Slyzhuk, O. A. (2022). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Osvita. https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/5_ukrlit_yacenko_2022.pdf [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O., Pakharenko, V. I., & Slyzhuk, O. A. (2023b). *Ukrainska literatura* [Ukrainian Literature]. Osvita. https://shkola.in.ua/2857-ukrainska-literatura-6-klas-yatsenko-2023.html [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O., Pakharenko, V. I., Tryhub, I. A., & Slyzhuk, O. A. (2024). *Literatura (ukrainska ta zarubizhna)* [Literature (Ukrainian and World Literature)]. Osvita. https://shkola.in.ua/2644-literatura-ukrainska-ta-zarubizhna-5-klas-yatsenko-2022-ch-2.html [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O., Pakharenko, V. I., Tryhub, I. A., & Slyzhuk, O. A. (2023c). *Literatura (ukrainska ta zarubizhna)* [Literature (Ukrainian and World Literature)]. Osvita. https://shkola.in.ua/2850-literatura-ukrainska-ta-zarubizhna-6-klas-yatsenko-2023.html [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O. (2018). Pidruchnyk ukrainskoi literatury v konteksti zavdan Novoi ukrainskoi shkoly [The Ukrainian Literature Textbook in the Context of the Objectives of the New Ukrainian School]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka* [Problems of the Modern Textbook], 20, 551 – 559. https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/259/272 [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O., & Slyzhuk, O. A. (2023). *Formuvannia chytatskoi hramotnosti uchniv 5–6 klasiv na urokakh ukrainskoi literatury* [Developing Reading Literacy among Students in Grades 5–6 in Ukrainian Literature Lessons]. Pedahohichna dumka. https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057521.pdf [in Ukrainian].

Yatsenko, T. O., & Tryhub, I. A. (2023). *Modelna navchalna prohrama "Intehrovanyi kurs literatur (ukrainskoi ta zarubizhnoi). 5–6 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (u redaktsii 2023 roku)* [Model Curriculum "Integrated Literature Course (Ukrainian and World Literature). Grades 5–6" for General Secondary Education Institutions (2023 Edition)]. https://surl.li/kucpyh [in Ukrainian].

Olha Yablonska, Candidate of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of Ukrainian Literature, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2200-6978
E-mail: Iablonska.Olga@vnu.edu.ua

Tetiana Danyliuk-Tereshchuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Theory of Literature and Foreign Literature, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine.
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9677-4929
E-mail: Danyljuk-Tereshchuk@vnu.edu.ua

Nataliia Lishchuk, Master's student, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine.
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-0231-8856
E-mail: natalialisuk947@gmail.com

Яблонська, О., Данилюк-Терещук, Т. & Ліщук, Н. (2026). Світ дитини в художньому осмисленні української літератури XIX ст.: аналіз модельних навчальних програм і підручників для 5–6 класів. *Дитяча література: інтердисциплінарний дискурс*, 3 (2), 187 – 208.

У статті проаналізовано модельні навчальні програми з української літератури, модельні навчальні програми "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)" для 5–6 класів та відповідні підручники. Зокрема досліджено, як презентовано тему світу дитини в українській літературі XIX ст. Простежено, що переважно це зразки малої прози, в центрі уваги яких – розповідь про історію з життя підлітка. Зауважено специфіку вивчення проблемно-змістових аспектів оповідань "Вітрогон" І. Нечуя-Левицького, "Украла" Б. Грінченка та "Мій злочин" І. Франка. Розглянуто особливості вивчення поезії Олени Пчілки "З ґринджолятами" та Т. Шевченка "Мені тринадцятий минало". Доведено, що незважаючи на інші часові соціокультурні обставини, проблематика творів, зокрема увага до світоглядних чинників, думка про цінність дитинства, залишається актуальною.

Зауважено, що ознайомлення з науково-художньою та науково-популярною літературою як різновидом дитячої пізнавальної літератури пропонується в 5 класі в модельній навчальній програмі В. Архипової, С. Січкар та С. Шило. Простежено, що вивчення уривків із художньо-біографічного тексту Д. Красицького "Дитинство Тараса" розглядається тільки в підручнику О. Авраменка. Звернено увагу на те, що у програмі Т. Яценко та колективу співавторів у 6 класі для позакласного читання пропонується уривок із художньо-біографічного твору О. Іваненко "Тарасові шляхи", а в підручнику Т. Яценко, В. Пахаренка та О. Слижук – вивчається в тематичному розділі "Дитинство видатних українців". Для учнів 6 класу програми Т. Яценко та І. Тригуб "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної)" цей уривок із твору О. Іваненко розглядається в розділі "Життя видатних особистостей".

Зауважено, що в модельній навчальній програмі Т. Яценко та І. Тригуб "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи" й у підручнику Т. Яценко, В. Пахаренка, І. Тригуб та О. Слижук "Література українська та зарубіжна" для 5 класу простежується суголосність проблематики творів Марка Твена "Пригоди Тома Сойєра" і І. Нечуя-Левицького "Вітрогон".

Досліджено, що в розповідях про письменників значна увага приділяється їхньому дитинству, зокрема формуванню світогляду, ролі читання та освіти.

Звернено увагу на те, що важливим чинником розглянутих програм і підручників є узгодженість вивчення історико-літературного та теоретико-літературного матеріалів.

У підручниках розглянуто особливості завдань з аналізу художнього твору (проблемно-тематичні особливості; сюжет і композиція; специфіка віршування; художні засоби; особливості лексики та ін.), різнопланових творчих завдань та завдань інтермедіального характеру. Зауважено, що в окремих завданнях здобувачам освіти пропонується висловити свої враження, актуалізувати власний досвід.

Звернено увагу на актуальні проблему стилістики та контенту шкільного підручника з української літератури.

Ключові слова: українська література XIX ст., художньо-біографічна проза, світ дитини, модельна навчальна програма для 5–6 класів з української літератури, модельна навчальна програма "Інтегрований курс літератур (української та зарубіжної). 5–6 класи", підручник з української літератури, підручник "Література українська та зарубіжна", методичні аспекти.

Yablonska, O., Danyliuk-Tereshchuk, T. & Lishchuk, N. (2026). The Child's World in the Artistic Interpretation of 19th-century Ukrainian Literature: an Analysis of Model Curricula and Textbooks for Grades 5–6. *Children's Literature: Interdisciplinary Discourse*, 3 (2), 187 – 208.

Received: October 10, 2026; **Accepted:** November 16, 2026; **Published:** November 26, 2026.